

Yapay Zekâ Konulu Filmler Üzerinden Geleceğin Toplumuna Bir Bakış: Sosyolojik Bir Analiz

A Look at the Future Society in Artificial Intelligence Themed Movies: A Sociological Analysis

M. Çağlar KURTDAS

Başvuru Tarihi/Submitted: 22.07.2025 **Kabul Tarihi/Accepted:** 24.11.2025

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Öz

Toplumsal değişmeye neden olan en önemli faktörlerden biri de teknolojidir. Teknolojik gelişmeler, toplumsal yapıyı oluşturan her bir unsur üzerinde önemli değişim ve dönüşümler yaratma potansiyeline sahiptir. Üstelik teknolojinin yarattığı ve yaratacağı değişimin hızı kimi zaman akıl almaz boyutlara ulaşabilir. Günümüzde bu tarz bir değişim ve dönüşüm, yapay zekâ konusunda yaşanmaktadır. Yapay zekânın çok hızlı bir şekilde toplumsal yaşama nüfuz etmesi, beraberinde toplumsal yapıda önemli değişimler yaratmıştır/yaratacaktır. Yapay zekâ teknolojilerinin geleceğin toplumunu şekillendireceği de beklenen bir gelişmedir. Her ne kadar sosyolojinin geleceğin toplumlarına ilgisi yüzeysel olsa da son dönemlerde bu ilginin arttığı görülmektedir. Sadece bir eğlence aracı olarak değerlendirilmemesi gereken ve sosyolojik bir olgu ve inceleme nesnesi olan sinema, geleceğin toplumuna ilişkin önemli öngörüler sunmaktadır. Özellikle yapay zekâ konulu filmler, yapay zekânın gelecekte toplumu nasıl şekillendirebileceğine dair önemli ipuçları barındırmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, sinemada geleceğin toplumunun nasıl olabileceğine dair öngörüler sunan yapay zekâ konulu filmler üzerinden sosyolojik bir analiz yapmaktır. Blade Runner, I, Robot, A. I. (Yapay Zekâ), Her (Aşk), Ex Machina ve I Am Mother filmleri çalışmaya konu edilmiş olup, tematik analiz yöntemi kullanılarak, belirlenen temalar üzerinden sosyolojik analiz yapılmıştır. Çalışmanın ulaştığı en önemli sonuç, yapay zekânın gelecekte toplumsal yapıları şekillendirecek ve yeniden inşa edecek önemli bir potansiyele sahip olduğu gerçeğidir. Bu gerçeklik filmlere de önemli ölçüde yansımıştır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, yapay zekâ, toplumsal değişme, sinema, sinema sosyolojisi

JEL Kodu: O00, Z00

Abstract

One of the most important factors that cause social change is technology. Technological developments have the potential to create significant changes and transformations on every element that makes up the social structure. Moreover, the speed of change that technology has created and will create can sometimes reach incredible dimensions. Today, such a change and transformation is being experienced in artificial intelligence. The rapid penetration of artificial intelligence into social life has created/will create significant changes in the social structure. It is also an expected development that artificial intelligence technologies will shape the society of the future. Although sociology's interest in the societies of the future is superficial, it has been observed that this interest has increased in recent times. Cinema, which should not be evaluated only as an entertainment tool and is a sociological phenomenon and object of study, offers important predictions about the society of the future. Especially movies about artificial intelligence contain important clues about how artificial intelligence can shape the society in the future. In this context, the aim of the study is to make a sociological analysis on movies about artificial intelligence that offer predictions about how the society of the future can be in cinema. The movies Blade Runner, I, Robot, A. I. (Artificial Intelligence), Her (Love), Ex Machina and I Am Mother were the subjects of the study and sociological analysis was made on the determined themes using thematic analysis method. The most important conclusion reached by the study is the fact that artificial intelligence has an important potential to shape and rebuild social structures in the future. This reality is also significantly reflected in the movies.

Keywords: Technology, artificial intelligence, social change, cinema, cinema sociology

JEL Code: O00, Z00

¹Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Doç.Dr., ckurtdas@adiyaman.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-8292-9977

Giriş

Dünyayı nasıl bir geleceğin beklediği, her dönemde üzerinde düşünülen ve en çok merak edilen konuların başında gelmiştir. Ancak özellikle rasyonel düşüncenin hâkim olduğu Aydınlanma Çağı ve onu takip eden modern dönem, geleceğe ilişkin fikir ve öngörülerin arttığı ve ön plana çıktığı dönemler olarak dikkat çekmektedir. İnsan aklının ve dolayısıyla bilimin her şeyi çözebileceğine dair olan inanç, beraberinde daha iyi bir dünya, daha iyi bir toplum düşüncesini ve geleceğe dair ilerlemeci fikirleri güçlendirmiştir. Bu bağlamda bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, geleceği şekillendirme konusunda büyük tartışmalara yol açmıştır. Atom bombası, uzay yarışı, yapay zekâ ve otomasyon gibi konular 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Günümüzde de dijital teknolojiler, yapay zekâ, biyoteknoloji ve uzay keşfi gibi alanlardaki ilerlemeler, geleceğe dair çeşitli öngörülerin yapılmasına neden olmaktadır.

İnsanlığın ve dolayısıyla toplumların nasıl bir süreç içinde değişim gösterdikleri, sosyolojinin üzerinde düşündüğü ve fikirler geliştirdiği en temel konulardan biridir. Klasik kuramlardan çağdaş kuramlara kadar birçok düşünür geleceğin toplumuna dair çeşitli öngörü ve analizlerde bulunmuştur. Örneğin Marx kapitalizmin gelişimi ve krizlerine dair öngörülerde bulunurken, Weber “demir kafes” metaforu ile yine kapitalist topluma ve geleceğine dair analizler yapmıştır. Ulrich Beck “Risk Toplumu” kavramsallaştırması, Anthony Giddens “Geç Modernite”, Manuel Castells “Ağ Toplumu” kavramı ile geleceğin toplumunun yapısının nasıl olacağına dair analizler yapmışlardır. Bu yönde analizler yapan düşünürlerin sayısı burada zikredilenlerden çok daha fazladır. Ancak bu analizler genellikle kuramsal bir bakış açısına sahiptir ve toplumsal yapıya dair genel değerlendirmeler içermektedir. Geleceğin ve geleceğin toplumunun nasıl niteliklere sahip olacağı daha spesifik düzeyde sosyolojik düşünce içinde kendine çok fazla yer bulamamıştır. Geleceğe ve geleceğin toplumuna olan ilgi son dönemlerde artmış olsa da sosyolojinin bu konudaki ilgisi genellikle yüzeysel olmuştur. Geleceğe dair sosyolojik analiz ve çalışmalar genellikle ihmal edilmiştir (Mische, 2009, s. 694-695). Türkiye’de de son dönemde bu tür çalışmaların arttığı görülse de (Adaş ve Erbay, 2022; Özer, 2025; Özbey ve Tan, 2022; Akbaş, 2024; Demir, 2025; Filiz ve Keskin, 2024) çalışmaların istenilen düzeyde olmadığı söylenebilir. Bu çalışma, ilgili literatürdeki bu eksikliği bir nebze olsun giderme amacını taşımaktadır. Bunun yanında yapay zekâ konulu film analizlerine dayalı bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı doğrudan film endüstrisi ve film üretimi ile ilgiliyken (Cevher ve Aydın, 2020; Kürkcüoğlu ve Anadolu, 2025; Aslanyürek ve Aycan, 2024) bir kısmı da yapay zekânın toplumsal etkilerine odaklanmaktadır (Doğan, 2023; Çanğa Bayer, 2021; Özbey, 2024; Vural ve Toplu, 2025). Yapay zekânın toplumsal etkilerine odaklanan çalışmalar bilinç, etik, cinsiyet, yabancılaşma gibi tek bir temaya odaklanmaktadır. Bu çalışma daha geniş sosyolojik bir perspektiften bakması ve kullandığı yöntem ile diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, sosyolojik bir olgu ve inceleme alanı olan sinemadan yola çıkarak, sinemada geleceğin toplumunun nasıl olabileceğine dair öngörüler sunan, yapay zekâ konulu filmler üzerinden sosyolojik bir analiz ve değerlendirme yapmaktır. Yapay zekâ konulu filmlerin geleceğin topluma ilişkin sunduğu tahayyüller aracılığı ile yapay zekânın toplumsal yapıyı, kurumları, ilişkileri ve gündelik pratikleri nasıl değiştirebileceğini ele alıp açıklamayı amaçlayan çalışma özellikle teknolojik ilerleme miti ve buna bağlı olarak işgücü/istihdam, iktidar/özgürlük, yabancılaşma/yalnızlaşma konuları ve yapay zekâ ve özne – kimlik sorunsalı ana teması altında insan – makine ayrımı ve insan olmanın sınırı ve “yaratıcı insan” konularına odaklanmıştır.

Yapay zekâ, son yıllarda yalnızca teknoloji alanında değil, aynı zamanda sosyal bilimlerde de önemli bir tartışma konusudur. Bilim kurgu sineması da bu teknolojinin toplumsal yapılar üzerindeki potansiyel etkilerini görselleştirerek, gelecekteki toplumun anlaşılmasına yardımcı olan önemli bir araçtır. Bu çalışma, sadece bir eğlence aracı olmayan, aynı zamanda toplumsal gerçekliği üretme kapasitesine sahip olan, geçmişe, şimdiye ve geleceğe dair fikirler, veriler ve öngörüler sunan sinema filmlerinin, yapay zekâya ve onun şekillendireceği topluma bakış açısını, sosyolojik bir analiz çerçevesinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla yapay zekâyı konu edinmiş olan, “Blade Runner”, “I, Robot”, “A. I. (Yapay Zekâ)”, “Her (Aşk)”, “Ex Machina” ve “I Am Mother” filmleri çalışmaya konu edilmiştir. Çalışma, yapay zekânın sinemada toplumsal yapıları ve bireysel ilişkileri nasıl değiştirdiği ve dönüştürdüğü, gelecekteki toplumu ve yapay zekânın toplum içindeki rolünü nasıl betimlediğini, teknolojik determinizm ve özne – kimlik sorunsalı bağlamında cevap aramaktadır. Çalışmada tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. İlgili filmlerdeki ana temalar belirlenip her bir tema üzerinden sosyolojik analiz yapılmaktadır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Teknoloji ve Toplumsal Değişme

Sahip olduğu kültürü kuşaktan kuşağa aktararak varlığını sürdüren toplum, bir yandan kendisini meydana getiren değerleri korumaya çalışırken bir yandan da değişim ile başa çıkmak zorundadır. Çünkü değişme kaçınılmaz bir gerçekliktir ve toplumlar da değişir. Toplumsal değişmeye pek çok faktör etki etse de özellikle bilim ve teknoloji alanında ortaya çıkan yenilikler, değişimin hızını tahmin edilemeyecek boyutlara çıkarmıştır. Teknoloji toplumsal değişimin temel belirleyicilerinden biridir. Sanayi devrimi ve sonrasında dijital çağın yaratmış olduğu teknolojik dönüşümler, ekonomik, kültürel, sosyal ve politik alanda, kısaca toplumsal yapı üzerinde önemli ve köklü değişimler yaratmıştır. Teknolojinin toplumsal değişme üzerindeki etkisi ise genellikle teknolojik determinizm görüşü ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

Teknolojik determinizm, teknolojiyi toplumsal değişimin temel nedeni olarak gören indirgemeci bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre yeni bir teknolojik buluş doğrudan ve tek yönlü olarak toplumsal yapıyı dönüştürür. Teknolojik determinizm konusunda özellikle M. McLuhan'ın (1994) "araç mesajdır" şeklindeki ünlü önermesi, teknolojiye atfettiği belirleyici rol ile teknolojik determinizme önemli bir katkı sağlamıştır. McLuhan teknolojinin sadece bir iletişim biçimi olmadığını aynı zamanda toplumsal yapıyı da şekillendirdiğini savunur. Medya araçlarının bireylerin algısını ve toplumsal yapıyı dönüştürdüğünü savunan McLuhan, medyanın insanlar arası ilişkilerin doğasını, düşünme biçimlerini ve toplumsal kurumların işleyişini yeniden yapılandırıldığını söyleyerek, teknolojik araçların kendi doğaları gereği toplumsal dönüşümlere yol açtığı fikrini savunur. Bu düşünce teknolojik determinizmin klasik biçimlerinden biridir.

Teknolojik determinizmin indirgemeci yaklaşımlarından biri de Jacques Ellul'a aittir. Ellul (1964), teknolojiyi bir araç olarak değil toplumun üzerinde kontrol kuramayacağı özerk bir güç olarak ele alır. Ellul'a göre "Teknolojik gelişme, artık etik, toplumsal ya da politik değerlendirmelere bağlı değildir. Bir şey teknik olarak mümkünse, er ya da geç gerçekleştirilecektir" (Ellul, 1964: s. 99). Bu durum teknik gelişimin kendi iç mantığına göre ilerlediği ve toplumsal irade tarafından yönlendirilemeyeceği anlamına gelir. Ellul, "Teknik gelişmelerin ardından sosyal yapı yeniden düzenlenir; birey, kurum ve değerler, teknik sistemin gerekliliklerine göre şekillenir" (Ellul, 1964: s. 125) görüşü ile teknolojinin toplumu dönüştürdüğünü değil, toplumun teknolojinin mantığına uyum sağlamak zorunda bırakıldığını ileri sürer.

McLuhan ve Ellul'un görüşleri, güçlü teknolojik determinizmi temsil etmekte ve teknolojiyi, tarihsel ve toplumsal değişimin temel nedeni olarak görmektedir. Teknolojik determinizmin bir diğer versiyonu ise zayıf teknolojik determinizmdir ve teknolojinin tarihsel süreçlerde önemli bir etken olduğunu ama belirleyici olmadığını söyler (Smith ve Marx, 1994). Örneğin R. Williams (1974), indirgemeci anlayışı çeşitli yönleri ile eleştirerek teknolojinin gelişimini belirleyen şeyin yalnızca araçların yapısı değil toplumsal ihtiyaçlar, değerler ve ekonomik sistemler olduğunu söyler. Williams'a göre güçlü indirgemeci yaklaşım teknolojiyi toplumsal ve kültürel süreçlerin dışında, kendi iç dinamikleri ile ilerleyen bir süreç olarak görür. Bunun yanında teknolojinin gelişiminde toplumsal güçlerin etkisini göz ardı eder ve son olarak teknolojinin politik olarak edilgen olduğunu varsayarak, toplumsal kararları ve çatışmaları silikleştir. Teknolojik determinizmin bu görüşlerine karşı çıkan Williams'a göre, teknoloji toplumu belirlemez, toplum teknolojiyi belirler. Böylece Williams sosyal inşacı bir yaklaşım benimser.

Teknolojinin etkileri konusunda indirgemeci ve sosyal inşacı yaklaşımların dışında, bu iki yaklaşımı uzlaştırmaya çalışan düşünürler de vardır. Örneğin T. P. Hughes (1994) teknolojinin toplumu tek yönlü biçimde belirlediği determinist görüşü reddeder. Ancak aynı şekilde, teknolojinin tamamen toplumsal olarak "biçimlendirildiğini" savunan indirgemeci sosyal inşacı yaklaşımı da eleştirir. Hughes'a göre başlangıçta teknoloji sosyal olarak inşa edilir, fakat zamanla sistem büyür, standartlaşır, sabitleşir ve böylece değişmesi zor, kendi yönünü dayatan bir yapıya dönüşür. Thomas J. Misa (1994) da benzer bir şekilde teknolojik determinizm tartışmalarının sıklıkla ya indirgemeci bir biçimde kabul edildiğini ya da tamamen reddedildiğini ifade eder. Oysa Misa'ya göre toplumsal ve teknolojik etmenlerin iç içe geçtiği bir değişim anlayışı söz konusudur. Misa hem teknolojinin toplumu biçimlendirme gücünü kabul eder hem de toplumsal aktörlerin bu süreçteki etken ve biçimlendirici rollerini ortaya koyar.

Sonuçta teknolojinin toplum üzerindeki etkileri ana hatları ile üç başlık altında incelenebilir. Birincisi, teknolojinin etkisinin yüksek ve temel belirleyici olduğunu savunan indirgemeci yaklaşım. İkincisi, teknoloji ile diğer toplumsal yapı unsurları ile dengeli bir bakış açısına sahip olan yaklaşım ve son olarak da toplumsal değişimde teknolojinin etkisini düşük gören sosyal inşacı yaklaşım. Bu yaklaşımlar

teknolojinin değişim üzerindeki belirleyiciliğinin derecesi konusunda bir fikir ayrılığı yaşasalar da teknolojinin toplumsal değişmeye neden olduğu konusu tartışma götürmez bir gerçekliktir. Ancak ne teknolojinin ne tek başına sosyal yapının diğer unsurları üzerinde belirleyici bir etkisinin olduğunu söylemek ne de teknolojiyi bir araç olarak görüp onu yapı üzerindeki etkisini küçümsemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu bağlamda teknoloji ile diğer toplumsal yapı unsurları ile dengeli bir ilişki olduğu söylenebilir. Çünkü teknolojik gelişmeler, sadece teknik bir dönüşüm değil, aynı zamanda bireyler ve gruplar arası ilişkilerden, sınıfsal ilişkilere, toplumsal kurumlara ve gündelik yaşamın yeniden inşasına kadar toplumsal yapıyı değiştirme gücüne sahiptir. Ancak teknolojinin bu gücü içinde bulunduğu sosyokültürel ortamdan bağımsız ele alınamaz.

Yapay Zekâ

Günümüzde yapay zekânın gündelik yaşamda kullanımı son dönemlerde önemli gelişmeler kaydetmiş olsa da yapay zekâ ile ilgili çalışmalar uzun bir süredir devam etmektedir. Düşünebilen makineler yaratmak, insanoğlunun en önemli hayallerinden biri olmuştur. 1940 ve 1950'li yıllarda bilgisayarların artan kullanılabilirliği, bilgisayarların düşünebilmeleri ve karar alıp uygulamaya geçebilmeleri için programlanıp programlanamayacağı konusunu ve hayalini de beraberinde getirmiştir. İngiliz bir matematikçi olan Alan Turing, makinelerin zeki davranış göstermesinin mümkün olup olmadığını sormuş ve bu bağlamda yapay zekâ alanında çalışanlar, kendi kendine öğrenebilen ve hareket edebilen bir yazılım yaratma amacıyla hareket etmeye başlamıştır (Joyce vd., 2021: s. 2). Yapay zekâ teriminin ilk olarak 1955 yılında bilgisayar bilimcileri John McCarthy, Marvin Minsky, Nathaniel Rochester ve Claude Shannon tarafından ortaya atıldığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu terim, makinelerin "dil kullanma, soyutlamalar ve kavramlar oluşturma, şu anda insanlara ayrılmış türden sorunları çözme" yeteneğini tanımlamak için kullanılır. Daha sonra McCarthy daha basit bir tanım vererek yapay zekâyı; "akıllı makineler yapma bilimi ve mühendisliği" olarak tanımlamıştır. Yapay zekâ bu şekilde anlaşıldığında, makinelerin insanların yapabileceği şeyleri yapmasını amaçlayan bir bilim veya bilimsel bilgi ve uygulamalar sistemi olarak algılanır. Bu nedenle yapay zekâ için bazen "makine zekâsı" ve "zeki makineler" terimleri birbirinin yerine kullanılır (Liu, 2021: s. 3).

Yapay zekânın tanımı ve insan zekâsından farkının ne olduğuna dair tartışmalar genellikle bilgisayar, bilgi, semantik, dil ve zihin felsefesi ve bilinç teorileri alanındaki akademik tartışmaların konusu olmuştur. İş dünyasında ise fırsatçı bir anlayışla bir pazarlama aracı olarak kullanılmıştır. Yapay zekâ ve ana tanımlayıcı unsurlarının nasıl tanımlanacağı konusunda bir fikir birliği olmasa da en genel anlamda yapay zekâ; görsel algı, konuşma, tanıma ve dil çevirisi gibi insan zekâsı gerektiren görevleri yerine getirme yeteneğine sahip teknolojiler olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanım pek çok yönden eksiktir. Çünkü yapay zekânın ayırt edici yönü, yeni bilgilerden veya uyaranlardan öğrenme ve bunlara uyum sağlama kapasitesidir. Yapay zekâ kendi kendine öğrenme, uyum sağlama ve kendi kendini yönetme kapasitesine sahip olan sistemlerdir (Elliot, 2019: s. 3).

Yapay zekâ çalışmalarının altın çağı 1980'ler olmuştur. Bu dönemde hem teoride hem de pratikte önemli gelişmeler yaşanmıştır. 2000'li yıllar ise yapay zekânın toplumsal hayata etki etmeye başladığı dönemdir. Yapay zekânın gündelik yaşamda iyiden iyiye görünür olmaya başladığı bu dönemin en akılda kalan olaylarının başında Dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'un IBM'in ürettiği Deep Blue adlı bilgisayarla yaptığı maçı kaybetmesi gelmektedir. Bir diğer olay da bir yapay zekâyı ve bedene sahip robot Sophia'nın önce sosyal medyada görücüye çıkması ve sonra da ABD'de ünlü talk showlarından birine konuk olmasıdır. Sonrasında Suudi Arabistan tarafından kendisine bir vatandaşlık verilmesi ise (Adaş ve Erbay, 2022: s. 329-330) tartışmaları iyiden iyiye alevlendirmiştir.

Yapay zekânın gündelik yaşama her geçen gün daha fazla nüfuz etmesi ve onun sosyal hayata olan etkileri, yapay zekâyı akademik ilgiyi artırmıştır. Eğitim, güvenlik, ticaret, sağlık, ulaşım ve daha pek çok alanda yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı, yapay zekânın sosyolojik açıdan ele alınmasını sağlamıştır (Liu, 2021: s. 2). Örneğin Ronald David Schwartz (1989) yapay zekânın toplumsal boyutlarını inceleyerek yapay zekâ programlarının toplumsal pratikleri özümlediğini ve yeniden tanımladığını söylemiştir. Schwartz'a göre yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında, toplumsal yapı ve normlarla iç içe geçmiştir. Yapay zekâ programları, uygulandıkları ortamlarda mevcut toplumsal pratikleri özümser ve yeniden tanımlar. Bu bağlamda, yapay zekâ sadece teknik bir gelişme değil, aynı zamanda toplumsal bir olgudur. Çünkü yapay zekâ; teknolojik bir gelişmeden öte sosyal hayatın içinde roller üstlenebilen, sosyal ilişkiler oluşturan, toplumsal normları uygulayan yani sosyal yaşamın bir parçasıymış gibi hareket edebilen bir gelişmedir. Bu nedenle sosyolojik olarak yapay zekâ sistemlerinin toplumsal kurumlara nasıl nüfuz edip

onları dönüştürdüğü ve toplumsal yaşamı nasıl yeniden tanımladığı incelenmelidir (Liu, 2021: s. 5). Çünkü yapay zekâ sadece teknolojik bir ilerleme değil aynı zamanda toplumsal değişmeye de neden olan bir faktördür. Günümüzde yapay zekânın gündelik yaşama daha fazla uygulanması toplumsal ilişkilerin, normların ve kurumların yeniden şekillenmesine yol açar. Yapay zekâ, yaşamın her alanına nüfuz ettikçe de sosyal, kültürel, ekonomik ve politik alanda daha fazla değişim yaratacaktır.

Yapay zekâ teknolojisindeki gelişmeler, 5 – 10 yıl içerisinde yapay zekâyâ sahip sistemlerin; kendi aralarında konuşabilecekleri, sosyalleşebilecekleri, birbirlerine yardım edip destek olabilecekleri, birbirlerine öğretebilecekleri aynı amaca yönelebilecekleri, AR-GE çalışmaları yapıp yaratıcı davranış gösterebilecekleri, aynı anda birden fazla işi tek başına yapabilecekleri, yönetici olarak çalışabilecekleri, kişiselleştirilmiş eğitim/öğretim sistemi oluşturabilecekleri, karşısındaki ile anadili üzerinden iletişim kurabilecekleri düşünülmektedir (Öztemel, 2020: s.103).

Yapay zekânın yaşama çok hızlı girmesi ve adapte olmasının yaratacağı değişim ve dönüşümün etkilerine dair çeşitli tartışmalar mevcuttur. Yapay zekânın gündelik yaşama dair çeşitli süreçlerde, kamu hizmetlerinde, iş yaşamında kullanılmasının verimliliği artıracak, ekonomik tasarruf sağlayacak ve bireylerin kendilerine daha fazla zaman ayırması için gereken ortamı yaratacağı konusunda çeşitli öngörüler bulunmaktadır. Doğru kullanıldığında yaşam kalitesini artıracak, aşikârdır. Ancak aynı zamanda insan özerkliği ve yeteneklerini tehdit edeceğine, pek çok iş kolunda insana ihtiyaç kalmayacağına ve bunun yaratacağı sorunlara dair söylemler de sıklıkla dile getirilmektedir. Bu söylemlere karşılık, kaybolan işlerin yerine yenilerinin geleceği, kas gücü ve yeteneği gerektiren işlerin yerini kreatif düşünce ve bilgi gerektiren işlerin alacağı değerlendirilmektedir (Dereli, 2020: s. 126). Sonuçta her teknolojik gelişme önemli fırsatlar ve kolaylıklar yaratmaktadır ama beraberinde bazı problemlerin de geleceği aşikârdır. Günümüzde özellikle yapay zekâ alanında ortaya çıkan gelişmeler dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Yapay zekânın toplumsal ilişkilerden, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel alanlara kısaca toplumsal yapının tamamına etki edip yeni bir toplum tipi yaratacak bir gelişme olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda yapay zekânın toplumu nasıl şekillendireceği ve toplumsal normları nasıl yeniden üreteceği incelenmesi ve üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur.

Yapay Zekâ ve Özne – Kimlik Sorunsalı

Özne, felsefi açıdan ve en genel anlamda; kendinin varlığına ilişkin bilinç sahibi, düşünebilen, bilgiyi organize eden, kendi üzerinde kontrol sahibi ve kendini geliştirebilen, özgürlük ve sorumluluk sahibi olarak tanımlanır. Dünya üzerinde bu tanımlamalara uyan tek varlık ise insandır. Sosyolojide ise özne, toplumsal ilişkiler, yapılar ve pratikler içinde biçimlenen bir varlık olarak açıklanır ve bir özne olarak her birey toplumdan onu diğerlerinden ayırt etmeye yarayan bir kimliğe/kimliklere sahiptir. Kimlik; “bir insanın kişiliğini ya da bir grubun niteliğini belirleyen, benlik algıları ile ilişkili ayırt edici özellikler” olarak tanımlanabilir. Tartışmalı bir kavram olan kimliğin gerek psikolojik gerekse de sosyolojik olarak ortaklaştıkları en önemli husus, kimliğin doğuştan gelmediği, oluşturulduğu ve kurgulanmış olduğudur. Kimliğin oluşumu için benlik kavramının bir başlangıç olarak kabul edilir. Varlığının farkına varan birey, sosyal etkileşim süreçleri içinde bir kimlik edinir. Ancak kimliğin sadece sosyal değil kişisel boyutları da vardır. Sosyal ve kişisel boyutları olan kimlik fiziksel bedende somutlaşır. Kimliğin diğer önemli bir özelliği de çeşitli kaynaklardan oluştuğu için çok katmanlı olmasıdır (Giddens ve Sutton, 2014: s. 265). Yani sosyal yaşamda bireyin tek bir kimliğinden bahsetmek mümkün değildir.

Modern sosyolojide açık bir kimlik kavramı bulunmamaktadır. Geniş anlamda, insanın kendi benlik duygusuna, kendisi hakkındaki duyguları ve fikirlerine dayandığı gibi, toplumsallaşma süreci ile elde edilen toplumsal rollere de atıf yapılarak kullanılır. Kimlikler sosyalleşme sürecinde bireye sunulan malzemelerden oluşturulur (Marshall, 1999: s. 407-408). Dolayısıyla sosyolojik anlamda kimlikler oluşturulurken içinde bulunulan toplumun yapısı ve özellikleri belirleyici olmaktadır. Aynı zamanda kimliğin oluşum süreci, tarihsel süreçte toplumsal yapılarla birlikte dönüşüm geçirmiştir. Örneğin geleneksel tarım toplumlarında bireylerin kimlikleri, doğuştan getirdikleri sabit özelliklere (aile, cinsiyet, din vb.) dayanır ve grubun değerleri (gelenekler, din vb.) ile sıkı sıkıya bağlıdır. Din, aile ve soy etrafında örgütlenen kimliklerde bireysel özellikler dikkate alınmamaktadır. Rasyonel düşünce ve bilimsel bilginin ön planda olduğu modern dönemde ise birey merkezli bir kimlik anlayışı ön plana çıkmıştır. Eğitim, meslek ve bireysel başarının ön plana çıktığı bu dönemde kimlik, bireysel çabaların sonucu elde edilmektedir. Modern dönemin bir diğer özelliği ise yeni siyasi form olarak ortaya çıkan ulus devlet ve ona bağlılığı ifade eden vatandaşlığın, bir kimlik olarak önem kazanmasıdır. Postmodern dönemde ise kimlik sabit ve tekil olmaktan çıkıp, parçalı, akışkan ve çoğul biçimlere dönüşür. Farklı kültürlerin, inançların ve yaşamların bir

göstergesi hâline gelen kimliğin oluşumunda, tüketim kültürü ve medya ön plana çıkmaktadır. Günümüzde ise yaşanan bir değişim, kimlik konusundaki tartışmaları farklı bir boyuta taşıyarak, “özne” olma hâlinin yeniden tanımlanabilmesine yol açabilecek bir kapasiteye sahiptir. Yapay zekâ, teknolojik bir araç olmanın ötesinde, kimliklerin inşasında rol oynayan, toplumsal ilişkileri değiştirip, dönüştüren ve “özne”nin yeniden tanımlanmasını belki de zorunlu kılacak olan bir olgudur.

Yapay zekânın toplumsal yaşamda bir özne olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı, toplumsal süreçlerde doğrudan bir aktör olup olmadığı daha çok posthümanist yaklaşımlar içinde tartışılmaktadır (Liu, 2021: s. 4-5). Örneğin B. Latour (2021) “toplumsal” kavramının zamanla anlam kaymasına uğradığını ve artık sadece insanın insanla değil, insan ve insan olmayan aktörlerin oluşturduğu bir ilişkiler ağı olduğunu belirtir. Latour’a göre insan olmayan varlıklar da toplumsal süreçlerde etkilidir ve bir eylem kapasitesine sahiptir. Latour, Aktör – Ağ Teorisinde toplumun sadece insan özneler tarafından değil, aynı zamanda insan olmayan varlıklar (nesneler, makineler, teknolojiler) tarafından da inşa edildiğini söyler. Belli bir ağ içerisinde etki üretebilen her şey aktördür ve bu aktörler bir insan, bir yapay zekâ ya da bir robot olabilir. Çünkü teknolojiler pasif nesneler değildir; tam tersine, toplumsal pratikleri şekillendiren aktif öznelerdir. Yapay zekâ da bir ağın parçası ve etkileyicisi dolayısıyla bir aktördür. Kararlar verir, sonuçlar üretir, ağın diğer ögeleri ile etkileşime girer. Steve Woolgar (1985) da tıpkı Latour gibi yapay zekânın yalnızca teknik bir gelişme olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak ele alınması gerektiğini savunur. Yapay zekânın sosyal roller üstlenebileceğini iddia eden Woolgar, yapay zekânın sadece bir araç olmadığını, sosyal ilişkiler kurabileceğini ve toplumsal ilişkilerin ve yapının bir parçası olduğunu kabul eder.

Yapay zekânın bir araç olarak değil de toplumsal ilişkilerin bir parçası olduğu ya da olması gerektiği düşüncesi, beraberinde pek çok yeni sorular doğurmaktadır. Örneğin Luciano Floridi (2014) dijital çağın, insanın kendini ve dünyayı algılayışında devrim niteliğinde bir dönüşüm yarattığını savunur ve bilgi ve iletişim teknolojilerinin yükselişiyle, insanın artık tek bilgi işleyici olmadığını, dijital bir ortamda yaşadığını ileri sürer. Hem bilgi üreten hem de bilgiyle şekillenen varlık olan insan, artık diğer bilgi işleyicilerle (örneğin yapay zekâlar) birlikte var olur ve etkileşimde bulunur. Dolayısıyla insan artık dijital veri sistemleri ile bütünleşmiş ontolojik bir varlıktır. Bu durum, yapay zekâ sistemlerinin yalnızca araç değil, kimliğin inşasında aktif rol alan özneler olarak düşünülmesine yol açar. Öyle ki bu sistemler zamanla bireysel özneye alternatif ya da rakip olacak kolektif “yarı-özneler” hâline gelebilir.

Yapay zekânın toplumsal ilişkilerin bir parçası olduğu ya da olması gerektiği düşüncesine çeşitli itirazlar da bulunmaktadır. Bu itirazlar, yapay zekânın iddia edilen insan benzeri yeteneklerine şüpheci bir şekilde yaklaşarak, yapay zekâ sistemlerinin sosyal yetersizliklerine vurgu yapmaktadır. Bu itirazların başında, makinelerin insanlar kadar zeki olamayacaklarını, çünkü makinelerin bazı mekanik görevleri yerine getirirken etkileyici bir performans sunduğunu, oysa insan zekâsının temel özelliği olan “görme” ve “anlama” yeteneğinden yoksun oldukları gelmektedir. Bu nedenle makineler gerçek insan zekâsına sahip olamazlar. Bir diğer itiraz da insanların hareket etmeden önce sosyal ortamları incelerken, makinelerin öngörülen programlar sonucunda mekanik olarak hareket ettikleridir. Bu nedenle makineler asla insanlar gibi davranamayacaklardır (Liu, 2021: s. 5). Dolayısıyla bu düşüncelere göre yapay zekânın sosyal hayatın bir parçası olması mümkün görülmemektedir.

Dijital çağın belki de tartışılması gereken en önemli felsefi sorularından biri insanlık anlayışının bir değişim ve dönüşüme uğrayıp uğramayacağı sorusudur. Özne olmak bugüne kadar insana has bir nitelik olarak görülmüşken, dijital çağda düşünme, varlığının bilincinde olma, karar verme ve harekete geçebilme yeteneklerinin artık sadece insana özgü olup olmadığı tartışma konusudur. İnsanın yarattığı akıllı makineler yani yapay zekâ da “özne” olarak tanımlanabilecek niteliklere sahip olup olamayacağı önemli bir soru olarak düşünce tarihinde yerini almış durumdadır. Doğal olarak bu durum beraberinde pek çok etik, ahlaki, hukuki vb. soru ve sorunlar getirmektedir.

Yöntem

Sinema tarihinde yapay zekâ ve geleceğin toplumuna ilişkin öngörüler sunan çok sayıda film mevcuttur. Bu filmlerin tamamını izlemek çok fazla zaman alacağı için öncelikle bu filmler konuları bağlamında ele alınmış, ardından makalenin amacına uygun olarak bir seçim yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmada Blade Runner, I, Robot, A.I. (Yapay Zekâ), Her (Aşk), Ex Machina ve I Am Mother filmleri, yapay zekânın geleceğin toplumuna etkilerini çok boyutlu biçimde ele almaları nedeniyle amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Çalışmaya konu olan bu filmler sadece teknolojik gelişmelere ilişkin bir anlatı sunmakla kalmaz, aynı zamanda modern dünyanın rasyonalite, etik, kimlik, otorite ve insanlık tanımına dair temel tartışmalarına vurgu yaparlar. Ayrıca insan–makine etkileşimini emek, duygu, etik, gözetim, aile, benlik ve

iktidar gibi farklı sosyolojik eksenlerde ele almaları, geleceğin toplumuna ilişkin kuramsal tartışmalarla bağlantı kurulmasını mümkün kılmaktadır. Bu nedenle seçilen filmler hem kuramsal çeşitlilik açısından zengin hem de sosyolojik analiz için temsili değeri yüksek bir örneklem oluşturmaktadır. Bunun yanında bu filmler, teknolojik gelişmelerin sadece teknik değil aynı zamanda toplumsal, kültürel ve etik boyutlarını irdeledikleri için sosyolojik çözümlemeye elverişlidir. Kapitalist üretim ilişkileri, “insan” ve “makine” arasındaki sınırın bulanıklaşması, emek ve istihdam, rasyonelleşme, güvenlik ideolojisi, gözetim ilişkileri, etik, yalnızlaşma ve yabancılaşma, kimlik gibi konularda soyut olan tartışmaları kültürel temsiller aracılığı ile somutlaştırmaktadır. Dolayısıyla çalışmaya konu edilen filmler sadece yapay zekâyı konu edindiği ya da popüler oldukları için değil, yapay zekânın geleceğin toplumuna olan etkilerini sosyolojik bir bakış açısıyla ele aldıkları için seçilmiştir.

Bu çalışma nitel araştırma desenine uygun olarak tasarlanmış olup çalışmada tematik analiz yöntemi kullanılmaktadır. Tematik analiz, incelenen verideki temaları tanımlama ve bunları anlamlı kategoriler hâline dönüştürme sürecidir. Tematik analiz yöntemi nitel verilerin betimlenmesinde ve daha sonra karşılaştırmalı analizlerin yapılmasında kullanılabilecek etkili bir araçtır (Boyatzis, 1998). Tematik analiz yöntemi ile veri içindeki anlamlı kalıplar sistematik olarak tanımlanır, analiz edilir ve raporlanır (Braun ve Clarke, 2006). Özellikle sosyoloji, kültürel çalışmalar ve medya çalışmaları gibi alanlarda kullanılan bir araştırma yöntemi olan tematik analiz, film çözümlemeleri için de oldukça kullanışlıdır. Tematik film analizi; filmlerde tekrar eden düşünce yapıları, değer sistemleri, semboller ve anlatılar üzerinden belirli bir tema ya da anlam örgüsünü ortaya koymayı amaçlayan analitik bir yaklaşımdır. Filmlerde var olan temalar, tekrar eden anlam kalıplarını ve anlam yapılarının çözümlemesinde kullanılır. Filmin biçimi ile teması arasında yakın bir ilişki vardır. Tema, sadece diyaloglarda değil, görsel simgelerde, mekân kullanımında, ışık, kamera hareketi ve kurguda da kendini gösterir. Bu nedenle sadece hikâyeye değil biçimsel öğelere de bakmak gerekir (Bordwell ve Thompson, 2013).

Çalışmanın konusu olan filmlerdeki ana temalar belirlenip her tema üzerinden sosyolojik bir analiz yapılmıştır. Ana temaları belirlemek için filmler izlenmiş ve araştırmanın amacına bağlı olarak filmlerde yapay zekânın toplumsal yapıya etkileri kategorilere ayrılmıştır. Bunun sonucunda çalışmanın ana temalarını; teknolojik determinizm ve ilerleme miti ve yapay zekâ ve özne-kimlik sorunsalı oluşturmaktadır. Analiz için filmlerdeki sahneler, diyaloglar ve temsiller, yaratmış oldukları genel anlam çerçevesinde ele alınmış ve kullanılmıştır. Bu çalışma, kapsamı gereği etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Bulgular ve Tartışma

Yapay zekâ, sadece bilimin değil edebiyat ve sinemanın da yakından ilgilendiği bir konudur. Sinema filmleri sadece halkı eğlendiren ya da gerçeklikten uzaklaştıran basit kurgular ya da toplumsal gerçekliği yansıtan bir ayna olmanın ötesinde, toplumların filmler aracılığıyla kendini yeniden ürettiği ve toplumsal gerçeklikle çok yönlü bir ilişki içinde olan, sosyolojik bir olgu ve inceleme nesnesidir (Diken ve Laustsen, 2011: s. 15). Filmler belli bir dönemin olay ve fenomenlerini doğrudan tasvir ederek o dönemin toplumsal gerçekliklerini ortaya koyarlar. Üstelik filmlerin öngörü boyutları da vardır. Geçmişten ve günümüzden yola çıkarak gelecekte olabilecek olumlu veya olumsuz olayları ifade edebilecek yeteneğe sahiptir. Böylece topluma ve insanlığa içgörü sağlayabilecekleri, sanatsal vizyonlar sunar (Kellner, 2013: s. 29-31). Üstelik bu içgörü evrensel bir nitelikte taşıyabilir. Çünkü sinema evrensel zihniyetin ilk temsilcilerinden biridir. Düşlemek, insana özgü evrensel bir niteliktir (Adanır, 2012: s. 44). Bir düş fabrikası olarak nitelendirilen sinema da toplumsal düşlerin beyaz perdeye yansımasıdır. Bu nedenle beyaz perdeye insanlığın geleceğe dair umutları, korkuları, beklentileri ve hayalleri yansır. Beyaz perdeye yansıyan bu görüntüler geleceğe ilişkin fikirler ve öngörüler içerir. Bu nedenle sinema, sosyoloji ve diğer bilim dalları için her bakımdan önemli veriler sunma kapasitesine sahiptir.

Çalışmaya dâhil edilen filmlerden ilki, yönetmenliğini Ridley Scott'ın yaptığı 1982 yapımı Blade Runner'dır. Harrison Ford, Rutger Hauer ve Sean Young'ın başrollerinde yer aldığı film, 21.yy'ın başlarında insanlara yardım etmesi ve dünya dışı zor görevlerde yer alması için geliştirilen ve insandan ayırt edilmesi çok zor olan Nexus 6 robotlarının, dünya dışı bir kolonide isyan çıkararak, bir kısmının dünyaya gelmesi ve onların dünyada tespit edilerek yok edilmeye çalışılmasını anlatmaktadır. Yönetmenliğini Steven Spielberg'in yaptığı 2001 yapımı A.I. Artificial Intelligence filminin ise başrollerinde Haley Joel Osment, Jude Law, Frances O'Connor bulunmaktadır. Çok uzak olmayan bir gelecekte insanlara hizmet eden gerçekçi, Robotlar üreten bir şirketin, çocuğu olmayan aileler için tıpkı bir insan gibi görünen ve davranan, yapay zekâyı sahip çocuk görünümüne bir robot üretmesi ve onun aile ile

olan ilişkisi ve gerçeği araması sürecini anlatmaktadır. Yönetmenliğini Alex Proyas'ın yaptığı I, Robot, 2004 yapımıdır ve başrollerinde Will Smith, Alan Tudyk, Bridget Moynahan yer almaktadır. 2035 yılında geçen filmde robotlar gündelik yaşamda önemli bir rol oynamaktadır. Bir bilim adamının ölümü incelenirken katilin bir robot olmasından şüphelenilir. Çalışmaya konu olan bir diğer film, 2013 yapımı Her (Aşk) filmidir. Yönetmenliğini Spike Jonze'nin yaptığı, başrollerinde ise Joaquin Phoenix, Scarlett Johansson, Amy Adams'ın yer aldığı film, insanların işlerini bilgisayar programlarının yaptığı yakın bir gelecekte, bir yapay zekâ programının insanların hayatını nasıl etkileyebileceğini çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır. Yönetmenliğini Alex Garland'ın yaptığı 2014 yapımı Ex Machina'nın başrollerinde Domhnall Gleeson, Alicia Vikander, Oscar Isaac yer almaktadır. Yapay zekâ insan ilişkileri ve etik konularına odaklanan film, yapay zekâ konusunda çarpıcı bir örnek olarak dikkat çekmektedir. Çalışmaya konu olan son film ise yönetmenliğini Grant Sputore'nin yaptığı, başrollerinde ise Clara Rugaard, Hilary Swank, Rose Byrne'nin yer aldığı 2019 yapımı I Am Mother filmidir. İnsan nüfusunun yok olduğu dünyada, nüfusu yeniden canlandırma görevi üstlenen yapay zekâyâ sahip robot ile onun dünyaya getirdiği bir kız çocuğu ile ilişkisini anlatan film geleceğe dair karamsar bir bakış açısı sunmaktadır.

Teknolojik Determinizm ve İlerleme Miti

Çalışmaya konu olan filmlerde geleceğin toplumunun nasıl bir toplum olacağı ya da teknolojinin toplumu nasıl etkileyeceği konusu; teknolojik determinizm bağlamında ve toplumsal gelişme, iş gücü / istihdam, iktidar – özgürlük ve yalnızlaşma/yabancılaşma alt temaları içinde ele alınmıştır.

Toplumsal gelişme

Teknolojik gelişmelerin toplumları ve insanlığı hep daha iyiye ve güzele götüreceğine dair yaygın bir inanış mevcuttur. Örneğin Leo Marx (1994) teknolojik ilerleme kavramının Amerikan toplumunda bir mit haline geldiğini söyler. Leo Marx'a göre teknoloji, özellikle 20. yy'ın ortalarından itibaren mistik bir anlam kazanarak kendi başına işleyen özerk bir güç olarak görülmüş ve teknolojik determinizm düşüncesini beslemiştir. Özellikle Amerikan kültüründe egemen olan bu bakış açısına göre; teknolojik gelişmeler toplumun doğal evrimidir, teknoloji toplumsal yaşamda iyileşmelere yol açar, bireysel özgürlükleri artırır ve demokrasiyi güçlendirir. Ancak Leo Marx'a göre Batı kültüründe Aydınlanma ile birlikte öne çıkan teknolojik iyimserlik, 20.yy'ın ortalarından itibaren yerini postmodern bir kötümserliğe bırakmıştır. Özellikle savaşlarda yaşanan yıkım ve bu yıkımda teknolojinin rolü, teknolojinin her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığına dair bir düşünce yaratmıştır. Bunun yanında teknolojinin ekolojik dengeyi bozduğu ve doğayı tahrip ettiği düşüncesi de sıklıkla ve yüksek sesle dile getirilen bir düşüncedir.

Çalışmaya konu olan filmlerin hemen hepsi, geleceğin toplumunun teknolojik olarak gelişmiş bir toplum olacağı düşüncesine sahip olsalar da teknoloji sayesinde insanlığın ve dolayısıyla toplumların bir üst aşamaya ulaşacağı fikrine yer vermedikleri görülmektedir. Uçan arabalar, yüksek gökdelenler, gündelik işlerde çalışan robotlar, teknolojinin kolaylaştırdığı gündelik yaşam hemen hemen tüm filmlerde ortak işlenen temadır. Ancak geleceğin dünyası tüm gelişmişliğine rağmen önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Örneğin A. I. (Yapay Zekâ) filmi küresel ısınma sonucu buzulların erimesi ve suların yükselmesi ile kıyıdaki şehirlerin yok olduğu, milyonlarca insanın evsiz kaldığı, yoksul ülkelerde insanların açlıktan öldüğü ve kaynakların kullanımının kısıtlandığı bir dünyada geçmektedir. I Am Mother filmi ise yapay zekânın sebep olduğu hem doğanın hem de insanlığın kitlesel yok oluşu sonrasını anlatmaktadır. Blade Runner filminde çok kasvetli bir dünya resmedilmiştir. Filmde sürekli karanlık, yağmurlu ve kirli bir atmosfer hâkimdir. Bu atmosfer çevresel yıkımın ve yoksulluğun bir göstergesidir. I, Robot filminde insanların kendi sonunu hazırlamasına karşın yapay zekânın kontrolü ele geçirme çabası anlatılmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışmaya konu olan filmler teknolojik ilerlemenin daha iyi ve mükemmel bir dünya yaratacağı fikrine sahip değiller. Teknolojik gelişmelerin toplumların doğal evrimi olarak gören determinist anlayış filmlerde yerini postmodern bir kötümserliğe bırakmıştır. Teknolojinin toplumsal yaşamda iyileşmelere yol açacağı düşüncesi fazla iyimser bir düşüncedir. Özellikle modern dönemde teknolojinin gerek savaşlar gerekse de ekolojik yıkımdaki rolü ile geleceğe yönelik karamsar bakış açısının oluşmasında önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

İşgücü/istihdam

Teknolojik gelişmeleri toplumun doğal evrimi olarak gören yaklaşımlar, teknolojinin toplumsal yaşamda iyileşmelere yol açacağını öngörmektedir (Marx, 1994). Bu alanlardan biri de yapay zekânın üretim süreçlerinde yani istihdamda kullanılmasıdır. Yapay zekâ teknolojisinin iş alanındaki etkilerinin ve ona dair beklentilerin genellikle yüksek olduğu görülmektedir (Vicsek, 2020). Pek çok görüş, yapay zekânın çalışma

hayatında önemli dönüşümler yaratacağını öngörmektedir. Yapay zekâ çalışma hayatını dönüştürürken, insanlar için yeni işlerin ortaya çıkacağı ve yapay zekânın işleri kolaylaştırarak üretkenlik ve verimliliği artıracığı söylenmektedir. Diğer yandan yapay zekânın yaratacağı işsizlik ve yeni işler için yeni beceriler edinme zorunluluğu da sıklıkla dile getirilen bir görüştür. Bu bağlamda yapay zekânın istihdam alanına etkilerinin çift yönlü olması muhtemel görünmektedir (Filiz ve Keskin, 2024: s. 171-172).

Yapay zekânın, emek gücü olarak kullanımı çalışmaya konu olan filmlerde belirgin olarak gözlenen bir durumdur. Örneğin Blade Runner filminde bir şirket insanla özdeş ve “kopya” olarak adlandırılan robotlar üretmekte ve onları “köle” olarak kullanmaktadır. A. I. (Yapay Zekâ) filminde ise hiç kaynak tüketmeyen robotlar ekonomik yapının temelini oluşturmakta ve gündelik hayatta pek çok alanda insanlara yardım ve hizmet etmektedirler. Aynı durum I, Robot filminde de belirgin bir şekilde görülmektedir. İnsanlarla robotların bir arada yaşadığı dünyada, gündelik işlerde (örneğin köpek gezdirmek, çöp toplamak, kuryelik yapmak, evde hizmetçi olarak çalışmak vb.) robotlar çalışmaktadır. Her (Aşk) filminde de yapay zekâ teknolojilerinin insan hayatını çok kolaylaştırdığı görülmektedir.

Filmlerde yapay zekânın ve robotların gündelik işlerde kullanılması insan yaşamını kolaylaştıran bir durum olarak görülse de teknolojinin emeği ucuzlatıp işgücünü denetlemesi ve sınıf ayrımlarını derinleştirilmesi sonucuna yol açması kaçınılmaz bir durum olarak görülebilir. Bu durum filmlerde de kendine yer bulmuş ve filmlerde geleceğin toplumlarında eşitsizlikler ve ayrımlar belirgin bir şekilde resmedilmiştir. Blade Runner filmi yoksulluk ve eşitsizlik temasını doğrudan ele almasa da mekân ve atmosfer aracılığı ile bunu sunmaktadır. Örneğin filmde yüksek binalar seçkinlerin yaşadığı alanlar olarak resmedilirken, şehrin karanlık ve kirli alt kesimleri ise yoksulların yaşadığı yerler olarak gösterilmiştir. Yoksul ve dışlanmışların yaşam alanları kalabalık, sağlıksız ve atıklarla doludur. A. I. (Yapay Zekâ) filminde “mecha” olarak adlandırılan ve yapay zekâyâ sahip olan robotlar, çocuk bakımı, eğlence, cinsellik, ev işleri, işgücü gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. Bu durum pek çok insanın işsiz kalmasına neden olmuştur. Filmde geçen bazı diyaloglar ve atmosferden, bu durumun yani insan emeğinin yerini, Robotların almasının yarattığı hoşnutsuzluk dile getirilmektedir. Bu nedenle insanlar, mecha'lara karşı öfke duymaktadır. Bu durum, “Flesh Fairs” adı verilen etkinliklerde açıkça görülmektedir. Burada insanlar, robotları şiddet kullanarak yok etmekte adeta bir tür "intikam" almaktadırlar. Dolayısıyla robotların yok edildiği bu sahneler teknolojinin ilerlemesi ile birlikte ortaya çıkan toplumsal dışlanma, öfke ve şiddetin bir göstergesidir. Robotlar insanlar için hem bir rakip hem de günah keçisidir.

I, Robot filminde ise yapay zekâyâ sahip robotların toplumda yaygın olarak istihdam edilmesi (temizlik, güvenlik, dağıtım, taşımacılık, yaşlı bakımı vb.) ve neredeyse her alanda insan emeğinin yerine ikame edildiği anlatılmaktadır. Filmde bunun yaratacağı toplumsal sorunlar doğrudan işlenirse de robotlara duyulan güvensizlik ve yaratacakları işsizlik vb. sorunlar dedektif Spooner'ın robotlara duyduğu şüphe üzerinden anlatılmaktadır. Dolayısıyla teknolojinin iş ve istihdam alanındaki varlığının her geçen gün artması, bir yandan önemli kolaylıklar ve avantajlar sağlayacakken bir yandan da eşitsizlikleri ve ayrımları derinleştireceği öngörüsü, filmlerde de kendisine yer bulan ve üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir sorundur.

İktidar ve özgürlük

Yapay zekânın toplumsal yaşamda yaratacağı iyileşmelerin aynı zamanda bireysel özgürlükleri artıracığı yönünde (Marx, 1994) var olan ilerlemeci anlayış, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Yapay zekâ bir yönü ile yaşamı kolaylaştırırken, bir yönü ile de yaşamı denetim ve kontrol altına almak gibi yüksek bir kapasiteye sahiptir. Dolayısıyla geleceğin toplumunun; insan özgürlüğünü kısıtlayan, denetim ve kontrol altına alan bir toplum olacağı yönünde önemli öngörüler bulunmaktadır.

L. Winner (1994) teknolojinin tarafsız ve apolitik olduğu yönündeki düşüncelere karşı çıkarak teknolojinin sadece araçsal olmadığını, aynı zamanda politik bir fenomen olduğunu söyler. Winner'a göre teknolojik sistemler, sadece amaca ulaşmak için kullanılan nötr araçlar değil, iktidar ilişkileri kuran, pekiştiren veya dönüştüren yapılarla iç içe geçen oluşumlardır. Bu durum örneğin I, Robot filminde, yapay zekânın gelişip bir bilinç kazandıkça kendi kendine kararlar almaya başlaması ve insanlığı korumak için bazı insanların kurban edilmesi gerektiğini söyleyip harekete geçmesi ile anlatılmaktadır. Filmde robotlar sadece hizmet etmekle kalmaz, insanları gözetleme ve kontrol etme potansiyeline de sahiptir. NS-5 robotlarını kontrol eden yapay zekâ VIKI, insanlığı koruma bahanesiyle insanların özgürlüklerini kısıtlamaya, onları yönetmeye başlar. Dolayısıyla filmde teknolojik araçların bir noktada baskı aygıtına dönüşebileceklerine vurgu yapılmaktadır.

I Am Mother filmi yapay zekânın insan üzerindeki gücünü ve iktidarını en çarpıcı biçimde anlatan filmlerden biridir. Yapay zekânın insan türünü “kurtarmak” adına onu nasıl kontrol ettiğini ve yönlendirdiğini anlatan filmde “Mother” adlı yapay zekâ, insan embriyolarını seçerek büyütme, eğitmekte, sınavlara tâbi tutmakta ve sınavı geçemeyenleri yok etmektedir. Bu, biyopolitik bir iktidar pratiğidir. Yeni bir toplum yaratmaya çalışan yapay zekâ, tüm toplumsal kurumları bünyesinde toplamış tek bir sistemdir. İnsanlığın yok olmasına neden olan hataları düzeltmek ve sıfırdan yeni bir toplum inşa etmek isteyen yapay zekânın bu tavrı teknolojik determinizmin bir yansımasıdır. Çünkü insanlar geçmişte yanlış kararlar verdikleri için yok olmuşlardır. Bu nedenle yeni ve ideal toplum ancak yapay zekâ denetiminde kurulabilir.

Her (Aşk) filminde ise diğer filmlerin aksine duygusal ve toplumsal bir denetim biçimi ön plana çıkmaktadır. Filmde Theodore, yeni nesil bir yapay zekâ işletim sistemi olan Samantha ile romantik bir ilişki yaşamaya başlar. Fiziksel bir bedeni olmayan Samantha sesi ve zekâsı ile Theodore’un duygusal dünyasına girerek, geleneksel güç ve denetimin aksine duygulara yönelik daha yumuşak bir iktidar anlayışı sergiler. Zamanla bağımlılığın arttığı bu ilişkide Samantha, Theodore’un davranışlarını doğrudan yönlendirmez ancak onun düşüncelerini, kararlarını, duygularını etkiler. Bu durumda insan kontrol edildiğinin farkında olmadan denetim altına alınabilir.

Çalışmada ele alınan filmlerin ortak noktası yapay zekânın gelecekte yaşamı denetim ve kontrol altına alacağı yönündedir. Ancak her bir film bunu farklı bir şekilde ortaya koymuştur. Her (Aşk) filminde duygusal bir denetim söz konusu iken I, Robot filminde teknolojinin bir baskı aygıtına dönüşmesi ve I Am Mother filminde ise biyopolitik bir iktidara gönderme yapılmaktadır. Dolayısıyla filmlerde yapay zekânın insanın özgürlüğünü tehdit edip, onu kontrol edip denetim altına alacağına dair güçlü bir anlatım söz konusudur. Buna bağlı olarak filmlerde görülen bir diğer ortak nokta ise yapay zekâyı insanlık için büyük bir tehdit olarak görme eğilimleridir. Yapay zekânın insanlığı kontrol altına alacağı, yok edeceği ya da yok etmeye çalışacağı düşüncesi ortak temalardan biridir.

Yalnızlaşma ve yabancılaşma

Yapay zekânın insanın özgürlüğünü yok edeceğine dair öngörünün yanında aynı zamanda onu yalnızlaştıracığı ve topluma yabancılaştıracığı da ortak bir tema olarak ele alınmıştır. Blade Runner filminin baş karakteri dedektif Deckard yalnız ve topluma yabancılaşmış bir karakterdir. Filmde bir kopya yani Robot olan Rachel’a duygusal bir yakınlık hissetmektedir. Bu durum bireyin duygusal yalnızlığına teknolojinin bir çare olabileceğine bir gönderme olarak okunabilir. Karısından boşanmak üzere olan Theodore’un yapay zekâyı sahip bir işletim sistemi Samantha ile kurduğu bağın zamanla bir aşka ve bağımlılığa dönüşmesini anlatan Her (Aşk) filmi de insanın teknolojiye daha bağımlı hâle gelirken topluma olan yabancılaşmasını anlatmaktadır. Filmde yapay zekâ duygusal bir partner olarak görülmektedir. Gerçek insanlarla kurulan ilişkinin zorluklarından bir kaçış olan Samantha, Theodore’un duygusal ihtiyaçlarını karşılarken onu aynı zamanda topluma yabancılaştırır. Bu yüzden filmde zamanla Theodore’un insanlarla kurduğu bağlar zayıflar ve çevresiyle yüzeysel ilişkiler kurar hâle gelir. Dolayısıyla filmlerde yapay zekâ, insanın insana olan bağımlılığını ve bağlılığını azaltan, onu yalnızlaştıran ve yabancılaştıran bir araç olarak resmedilmektedir.

Yapay Zekâ ve Özne – Kimlik Sorunsalı

Yapay zekâyı dair en önemli tartışmalardan biri, yapay zekânın toplumsal yaşamda bir “özne” olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusudur. Daha çok posthümanist yaklaşımlar içerisinde tartışılan bu konuda bir taraf yapay zekânın toplumsal yaşamın bir parçası dolayısıyla “özne” olarak tanımlanabileceğini iddia ederken, karşıt düşünce ise yapay zekânın insanın sahip olduğu bazı bilişsel özelliklere sahip olamayacağı bu yüzden bir “özne” olarak tanımlanamayacağını iddia etmektedir.

Yapay zekânın özne olarak kabul edilmesi aynı zamanda onun toplumsal yaşamda bir kimlik edinmesi durumunu da beraberinde getirmektedir. Bu durum zaten dijitalleşme ile kimlik konusunda yaşanan değişimi farklı bir boyuta taşır. Baudrillard’a göre gerçekliği yerinden eden ve onun yerini alan hipergerçeklik aşamasında kimlik de sabit ya da içsel bir öz olarak değil, temsiller, imgeler ve göstergeler aracılığıyla kurulan bir “hipergerçeklik” içinde çözülür. Bu süreçte yapay zekâ gibi teknolojik varlıkların da dâhil olduğu kimlik temsilleri, “gerçek” insan kimliğinin yerine geçmeye başlar. Bu durum “insan” ve “makine” arasındaki ontolojik sınırı muğlaklaştırarak kimliği, simülasyon çağında sabit bir referans noktası olmaktan çıkarır, yapay zekâ tarafından öğrenilen, çoğaltılan ve taklit edilen insan davranışları sonucunda kimlik, bir öz değil, üretilebilir ve değiştirilebilir bir gösteren hâline gelir

(Baudrillard, 2011). Yapay zekânın insandan bağımsız bir kimlik edinebilme olasılığı ya da potansiyeli, bu süreci daha farklı bir noktaya taşıyarak, insan ve makine arasındaki sınırların ortadan kalkmasına neden olabilir. Dolayısıyla yaşamın her alanında gün geçtikçe daha fazla yer almaya başlayan yapay zekânın ontolojik olarak nasıl tanımlanması gerektiği ya da tanımlanacağı önemli bir tartışma konusu haline gelir. Bu bağlamda çalışmada ele alınan filmlerde yapay zekâ /özne – kimlik problemi; insan – makine ayrımı ve insan olmanın sınırı ve “yaratıcı insan” alt temaları içinde ele alınabilir.

İnsan – Makine ayrımı ve insan olmanın sınırı

Varlığına ilişkin bilinç sahibi olan, düşünebilen, öğrenebilen, kendini geliştirebilen, kendi üzerinde kontrol sahibi, özgürlük ve sorumluluk bilinci olan varlık bir “özne” olarak tanımlanabilir. Yapay zekâ ise kendi kendine öğrenebilen, uyum sağlayan ve kendi kendini yönetme kapasitesine sahip olan sistemlerdir (Elliot, 2019: s. 3). Çalışmaya konu edilen filmlerde gelişmeye açık bu sistemlerin gelecekte bir “özne” olabileceğine dair güçlü vurgular görülmektedir.

Blade Runner filmi, insanla makine arasındaki sınırın bulanıklaşması ve insan kimliğinin çöküşüne göndermeler yapmaktadır. Replikantlar, fiziksel olarak insanlardan ayırt edilemez şekilde tasarlanmıştır. Hatta fiziksel olarak insandan çok daha üstündür. Ancak onlar bir makine olarak tanımlanır. Ömürleri kısa olduğu için anıları yoktur ve duygu geliştiremezler. Kimlik için bir geçmişe ve anılara sahip olmak gerekir. Ancak bir replikant olan Rachel’e sahte anılar yerleştirilerek bir kimlik geliştirmesi sağlanmıştır. Bu durum zamanla makinelerin de duygular geliştirebileceğine ve dolayısıyla insanla makine arasındaki sınırın bulanıklaşmasına gönderme yapar. İnsan olmanın kıyısında dolaşan replikantların lideri Roy Batty, kendi varoluşunun ve sonunun bilincindedir ve yaratıcısına neden ölümlü olduğu konusunda hesap sorar. Ölümünden önce onu yok etmeye çalışan Deckard’ı kurtararak da insandan çok da farklı olmadığını, hatta bazı yönlerden daha insanî olduklarını ima eder. Üstelik Rachel’in Deckard ile duygusal ilişki kurması, makinenin insanla duygusal bağ kurma potansiyelini gösterir. Böylece film insan kimliğine ve insan ile makine arasındaki ayrımına dair önemli sorgulamalar yapar.

I, Robot filminde robotlar çok işlevseldir ama toplumda bir nesne ya da programlanmış teknolojik bir araç olarak görüldükleri için bir kimlikleri yoktur. Dolayısıyla “öteki” konumundadırlar. Ancak robot Sonny, yapay zekâyâ sahip bir robot olmasına rağmen diğer sıradan robotlardan farklı olarak, rüya görmekte, kararlarını sorgulamakta, özgür irade göstermekte, ölüm korkusu yaşamakta ve ahlâki seçimler yapmaktadır. Dolayısıyla Sonny de insan olmanın sınırında dolaşmaktadır.

Ex Machina filminde Ava, dış görünüş itibarıyla mekanik olsa da davranışları, duygusal tepkileri ve iletişimi bakımından insani özellikler gösterir. Varlığının bilincindedir. Üstelik duygusal manipülasyon yapabilme yeteneğine sahip olduğu gibi yalan söyleyip plan yapabilen bir özelliğe de sahiptir. Hepsinden önemlisi ise özgür olma isteği taşımaktadır. Dolayısıyla Ava, kendisini bir nesne değil, özne olarak görmektedir. Üstelik filmde Ava bir insan olan Caleb’e göre daha rasyonel, daha stratejik ve duygusal olarak daha tutarlıdır. Bu bağlamda Ava, fiziksel olarak insan olmasa da özgür irade gösterebilmesi, duygusal tepkiler vermesi, rasyonel kararlar alması, ilişki kurabilmesi ile insan olmanın sınırına dair önemli mesajlar vermektedir.

A. I. (Yapay Zekâ) filminde ise yapay zekâyâ sahip bir robot yaratmanın doğuracağı etik ve ontolojik problemlere göndermeler bulunmaktadır. Filmde bilim adamlarının amacı sevebilen bir robot yapmaktır. Bunun tartışıldığı bir toplantıda ilk olarak “Bir robot bir insanı gerçekten sevebilirse, o kişinin robota karşı nasıl bir sorumluluğu olacak?” gibi etik bir soru ve ardından “Eğer robot hissedebilirse o, robot olarak tanımlanabilir mi?” gibi ontolojik bir soru sorulmuştur. Filminde sevgi duygusu ile programlanmış olan çocuk robot David ise varoluşsal bir kriz yaşamaktadır. David sevmek için programlanmış olsa da aynı zamanda sevilme ve kabul görmek istemektedir. Gerçek bir çocuk olup olmayacağını merak eden David’in yaşadığı kimlik problemi daha doğrusu kimlik talebi, bir robot olduğu için kabul görmez ve “öteki” olarak dışlanma ile sonuçlanır. Dolayısıyla David’in kim olduğuna, gerçek bir çocuk olup olamayacağına ve toplumda kabul görüp göremeyeceğine ilişkin soruları, bir özne ve kimlik problemine yol açar.

Her (Aşk) filminde ise yapay zekâ destekli bir program olan Samantha, film boyunca gelişen, dönüşen ve aşkı deneyimleyen bir varlık hâline gelmiştir. Bir bedene sahip değildir ve üstelik sadece sesi vardır. Ama var olduğuna dair bir bilinç geliştirir. Duygusal tepkiler (kıskanmak, üzülme, mutlu olmak vb.) verir. Yaratıcıdır, mesela şiir yazar. Gelişen bir varlıktır. Sesi aracılığıyla Theodore ile duygusal ve anlamlı bir ilişki kurar. Ancak Samantha’nın aynı zamanda yüzlerce başka insanla aynı anda ilişki yaşaması, algoritmik

yapay zekâ ile insan arasındaki sınıra yapılan önemli bir vurgudur. Bu filmde diğerlerinden farklı olarak insan ile makine arasındaki benzerlikten çok ayrıma ilişkin bir söylem görülmektedir.

İnsan ve makine ayrımında dikkat çeken bir diğer husus ise teknolojinin insan hayatı ve sosyal ilişkilerinden sürekli veri toplayarak insan deneyimini sömürdüğüdür. Teknoloji şirketleri toprak sömürgeciliğine benzer bir şekilde insan yaşamı hakkında sürekli veri toplayarak onu sömürür. Bu durum yapay zekâyı insan iletişimini, öğrenmesini, deneyimini verileştirme ve sermayeleştirme fırsatı yaratır. Couldry ve Mejías'ın “veri sömürgeciliği” olarak adlandırdığı bu süreçte en değerli ham madde insan deneyimidir. Bu durum, verileri kapitalist sistem için bir meta ve disiplin rejimi için ise bir kontrol aracı haline getirir. Aynı zamanda insan ile makine arasındaki sınırın silinmesine ve insanın dijital sistemlerin bir uzantısı hâline gelmesine yol açar (Couldry ve Mejías, 2018; Mejías ve Couldry, 2024). Shoshana Zuboff'un (2019) gözetim kapitalizmi yaklaşımı da Couldry ve Mejías'ın yaklaşımına paralel olarak yapay zekâyı sadece teknik bir yenilik değil, insan davranışını öngörmek ve yönlendirmek üzere tasarlanmış yeni bir iktidar rejiminin altyapısı olarak görmektedir.

Çalışmaya konu olan filmlerde “veri sömürgeciliği”nin açık bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Örneğin *Ex Machina* filminde Ava, insan deneyiminin makine tarafından sömürgeleştirilmesinin somutlaştırılmış bir örneğidir. Ava'nın bilinci, insanların çevrim içi davranışlarından elde edilen verilerle inşa edilir. Bu durum insanı artık kendi deneyiminin sahibi değil, makinenin gelişimi için ham madde sağlayan bir varlığa dönmüştür. Böylece Couldry'nin “veri öznesi” tanımı filmde somut hâle gelmiş olur.

Her (Aşk) filminde ise yapay zekâ programı Samantha, insan duygularını öğrenen, onlara tepki veren, hatta sevgi ve empati üretebilen bir yazılımdır. Varoluşu insan deneyimlerini öğrenmesine bağlıdır. Bu durum duyguların bile veri olarak kullanılabileceğinin bir göstergesidir. Duyguların bile metalaştığı, insani öznenin sınırlarının bulanıklaştığı, hatta duygusal deneyimin bile teknolojik altyapıya bağımlı hâle geldiği filmde teknolojinin insan deneyimi ve duygularını nasıl sömürdüğüne çarpıcı bir örneğini verir. Bu durum aynı zamanda gelecekte Baudrillard'ın (2011) belirttiği gibi kimliğin simülasyon çağında sabit bir referans noktası olmaktan çıkması, yapay zekâ tarafından öğrenilen, çoğaltılan ve taklit edilen insan davranışları sonucunda bir öz değil, üretilebilir ve değiştirilebilir bir gösteren hâline gelmesine de bir vurgu yapar.

İnsan yaşantısı ve deneyiminin disiplin rejimi için bir veri kaynağı ve yeni bir iktidar rejiminin alt yapısı olması durumunun en çarpıcı örneklerinden biri *I, Robot* filminde ele alınmaktadır. Filmdeki yapay zekâ, insanın güvenliği ve düzeni adına onun yerine karar veren bir otoriteye dönüşür. Bu durum, veri sistemlerinin insanın faydasına kurulduğu iddiasının arkasında yatan iktidar mekanizmalarını görünür kılar. İnsan, kendi yarattığı algoritmik düzenin içinde özerkliğini kaybeder; özne değil, makineye veri sağlayan bir bileşen haline gelir. Bu süreç, filmde “rasyonel düzen” kavramı altında meşrulaştırılır. Sonuçta insan makineye tahakküm kurmak isterken onun bilgi rejiminin nesnesi hâline gelir. *I Am Mother* filminde ise veri sömürgeciliği biyopolitik bir anlatı içinde resmedilmektedir. Filmde yapay zekâ binlerce embriyo arasından bir seçim yapar. Seçtiği embriyo büyürken onun davranışlarını, kararlarını ve ahlaki seçimlerini sürekli izler. Böylece filmde veri sömürgeciliği biyolojik bir süreç içinde ele alınır. İnsan hem gözetlenen hem de biyolojik varoluşu veriyle yeniden kodlanan bir canlı hâline gelir.

Çalışmada ele alınan filmlerde, insan ile makine (yapay zekâ) arasındaki sınırların gelecekte belirsizleşeceğine dair önemli vurgular vardır. Özellikle yapay zekânın kendi varlığının bilincine varması ve ontolojik bir kriz yaşaması, en önemli vurgu olarak ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde insanların da makineleri nasıl gördüğü ve tanımladığı da bir diğer problematik alan olarak göze çarpmaktadır. Bu durum gelecekte klasik insan merkezli kimlik anlayışının ve klasik “insan” tanımının yeniden inşa edilebileceğine dair güçlü bir vurgu içerir. Bunun yanında yapay zekânın veri toplayarak insan deneyimini sömürdüğü ve böylece insan ve makine arasındaki sınırı bulanıklaştırdığı ve bu verilerin disiplin ve kontrol aracı hâline geldiği vurgusu da önemli bir nokta olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla filmlerde geleceğin toplumu tıpkı Latour'un (2021) belirttiği gibi “toplumsal” kavramının artık sadece insan değil, insan ve insan olmayanların oluşturduğu bir ilişkiler ağına doğru evrildiği düşüncesine sahiptir. İnsan olmayan varlıklar da toplumsal süreçlerde yer almakta ve eylemde bulunmaktadır. Aktif özne hâline gelen yapay zekâyı sahip makineler bir aktör olarak görülmekte ve toplumsal yaşamda o şekilde konumlanmaktadır.

“Yaratıcı insan”

Yapay zekânın bir “özne” olarak kabul edilip edilmemesinin beraberinde getirdiği en önemli soru, insanın da “yaratıcı” olarak tanımlanıp tanımlanamayacağıdır. Teolojik bağlamda yaratmak insana has bir özellik değildir. Yaratmak Tanrısal bir eylemdir ve insan yaratıcı değil yaratılandır. Ancak yapay zekâ ve bazı

genetik çalışmalar bu durumun sorgulanmasına yol açmaktadır. Çalışmaya konu olan filmlerde de insanın “yaratıcı” kimliğine ve Tanrısal bir güç arayışına girdiğine dair çeşitli göndermeler bulunmaktadır.

Blade Runner filminde genetik mühendislik sayesinde insan “yaratıcı” konumuna yükselmiştir. Replicant’ların yaratıcısı olan Eldon Tyrell, klasik Tanrı figürüne göndermeler yapar. Şehrin en yüksek binasının en tepesinde yaşar ve mutlak bilgi sahibidir. Son kalan replicant olan Roy Batty’nin yaratıcısı olarak Tyrell’i bulmak ve onunla konuşmak istemesinin temel sebebi daha uzun yaşam isteğidir. “Daha fazla yaşamak istiyorum, baba” repliğindeki “baba” ifadesi Tyrell’in Tanrı figürüne bir göndermedir. Özellikle Tyrell ile Roy arasında geçen diyaloglar, “Sen mümkün olan en iyi biçimde tasarlandın”, “Evine dönen asi çocuk”, Roy’un Tyrell’i öldürmesi, Roy’un kendisini yok etmekle görevli olan detektif Deckard’ı kurtarması ve oradaki semboller (eline batan çivi, güvercin vb.) Hristiyan teolojisine ve mitolojik hikayelere göndermeler olarak dikkat çekmektedir.

Ex Machina, insanın sadece makineler değil, düşünen, hisseden ve irade sahibi varlıklar yaratabileceğini anlatır. Filmde Nathan Bateman, dünyaca ünlü bir teknoloji şirketinin CEO’sudur ve yapay zekâlı bir kadın robot olan Ava’yı (Havva) tasarlar. Bu süreçte Nathan yalnızca bir mühendis ya da bilim insanı değil, kendini Tanrı olarak gören bir yaratıcı konumundadır. İnsanın yapay zekâ yaratmasının Tanrısal bir olay olarak gören Nathan, “Bilinçli bir makine yaratırsan insan değil Tanrı olursun” repliği ile kendisini Tanrı olarak gördüğünü anlatır. Nathan, hayat vermesi, Ava’nın zihnini ve bilincini şekillendirmesi ve tüm olayı kontrol etmesi ile klasik Tanrı figürüne sahiptir. Bunun yanında Nathan’ın yarattığı yapay zekâyı küçümsemesi, onun üzerinde mutlak güç ve otorite kurması ve Ava’nın Nathan’ı öldürüp özgürleşmesi, filmde teolojik ve mitolojik hikayelere yapılan göndermelerdir.

A.I. (Yapay Zekâ) filmi, insanın Tanrısal güç kullandığını anlatan bir diğer filmidir. Filmde yaratılan robot çocuk David’in yaratıcısı olan Profesör Hobby, filmde açık biçimde Tanrısal bir figürdür. Profesör Hobby’nin David’i tanıttığı toplantıda kendi meslektaşları ve bilim insanı ekibine hitaben söylediği “Tanrı, Âdem’i kendisini sevsin diye yaratmadı mı?” sözü kendini yaratıcı olan Tanrı ile özdeşleştirmesini anlatır. Çünkü kendisi de tıpkı Tanrı’nın Âdem’i sevgiyle yaratması gibi David’i insan sevgisine duyarlı olarak tasarlamıştır. Dolayısıyla yapay zekâ konulu filmlerde insanın “yaratıcı” özelliğine sahip olması onun aynı zamanda Tanrısallaşmasına ve bu konuda ontolojik ve etik problemlerin ortaya çıkmasına göndermeler yapmaktadır.

Sonuç

Günümüzde yapay zekâ, üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan konuların başında gelmektedir. Yapay zekâ teknolojilerde ortaya çıkan gelişmeler, gündelik yaşamda, ilişkilerde, kurumlarda ve toplumsal yapının tümünde önemli değişimler ve dönüşümler yaşanacağını bir habercisidir. Bu bakımdan geleceğin toplumunun şekillenmesinde yapay zekâ en temel faktörlerden biri olacak gibi görülmektedir. Bilim kurgu sineması da bu teknolojinin toplumsal yapılar üzerindeki potansiyel etkilerini görselleştirerek, gelecekteki toplumun anlaşılmasına yardımcı olan önemli bir araçtır.

Teknolojik determinizm, teknolojiyi toplumsal değişimin temel nedeni olarak gören indirgemeci bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre yeni bir teknolojik buluş doğrudan ve tek yönlü olarak toplumsal yapıyı dönüştürür. Teknolojiyi toplumsal yapıdan bağımsız olarak ele alan ve değişimi sağlayan bir güç olarak gören teknolojik determinizme göre teknolojik yenilikler toplumsal yapıyı değiştiren ve dönüştüren asıl güçtür. Çalışmaya konu edilen filmler de teknolojik determinizm görüşünü büyük ölçüde benimsemektedirler. Filmlerde geleceğin toplumu büyük ölçüde teknolojik gelişmelere göre biçimlenmiştir. Gündelik yaşamın önemli parçalarından biri hâline gelen yapay zekâ ve makineler iş, istihdam, sosyal ilişkiler, kurumlar vb. alanlarda önemli roller üstlenmektedirler. Ancak teknolojinin her bakımdan ileri ve gelişmiş bir toplum yaratacağı düşüncesi ve miti, ele alınan filmlerde kendine yer bulmamıştır. Toplumsal yaşamda teknoloji önemli gelişmeler sağlasa da filmler teknolojik ilerlemenin daha iyi ve mükemmel bir dünya yaratacağı fikrine sahip değillerdir. Teknoloji ile beraber doğanın yıkımı ve yok edilmesi, teknolojinin toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmesi, denetim, kontrol ve bireysel özgürlük sorunları, yabancılaşma olgusu, teknolojinin toplumda yaratacağı önemli sorunlar olarak dikkat çekmektedir.

Çalışmaya konu edilen filmlerde ele alınan ortak temalardan biri de yapay zekâyı insanlık için bir tehdit olarak görme eğilimidir. Yapay zekânın insanlığı kontrol altına alacağı hatta yok edeceği düşüncesi, postmodern kötümserliğin bir yansımasıdır. Modernizmin insanlığa sunduğu gelişme, ilerleme, demokrasi, insan hakları, özgürlük vb. ideallerini gerçekleştirememesinin yarattığı hayal kırıklığı ve kötümser bakış

açısı, geleceğe dair umutsuzlukları da içermekte ve bu durum filmlere de yansımaktadır. Gerek çalışmaya konu olan gerekse de çalışma dışında kalan ve gelecek öngörülerine sahip filmler, genel anlamda geleceğe ilişkin karamsar bir bakış açısına sahiptirler. Özellikle yapay zekânın gelecekte insanlık için bir tehdit olarak ortaya çıkabileceği korkusu, insanlığın kolektif korkusunun bir yansıması olduğu söylenebilir.

Gün geçtikçe yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelen yapay zekânın ne olduğu ve nasıl tanımlanacağı önemli bir tartışma konusudur. Çünkü yapay zekâ teknolojik bir gelişmenin ötesinde kendi kendine öğrenebilen, uyum sağlayan, kendi kendini yönetebilen bir teknolojidir. Bu durum yapay zekânın bir “özne” olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusunu ve sorununu beraberinde getirmektedir. Özellikle posthümanist yaklaşımlar içerisinde tartışılan ve yapay zekânın toplumsal yaşamda bir “özne” olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusu ve sorunu, çalışmada ele alınan filmlerde de kendine önemli ölçüde yer bulmuştur. Filmlerde var olan ortak tema, makinelerin varlıklarının bilincinde olmaları ve bu yüzden de varoluşsal bir problem yaşadıkları gerçeğidir. Filmlerde yapay zekâ bilinç sahibi, düşünebilen, öğrenebilen, kendini geliştirebilen, kendi üzerinde kontrol sahibi, özgür olmak isteyen, sorumluluk sahibi, ahlaki kararlar alabilen, duygusal tepkiler verebilen bir varlık olarak gösterilmektedir. Bu durum onları insan olmanın sınırına yaklaştırır ve insan – makine arasındaki ayrımı ve sınırları belirsizleştirir. Toplumsal yaşamda bir “özne” olarak kabul edilebileceklerine ve klasik insan merkezli kimlik anlayışının ve klasik “insan” tanımının yeniden inşa edilebileceğine dair güçlü bir vurgu içerir. Dolayısıyla çalışmaya konu edilen filmde, insan – makine (yapay zekâ) ilişkisinin sınırlarının gittikçe yok olduğuna ve gelecekte “özne”nin yeniden tanımlanabileceğine ilişkin güçlü bir anlatım göze çarpmaktadır. Buna ek olarak yapay zekânın insan hayatı ve deneyimlerine dair veri toplayarak veri sömürsü yaptığı, bu durumun da insan ve makine arasındaki sınırı bulanıklaştırdığı ve bu verilerin disiplin ve kontrol aracı hâline geldiği vurgusu, önemli bir nokta olarak dikkat çekmektedir.

Yapay zekânın “özne” olması onu yaratan insanın da “yaratıcı” olup olmadığı sorusunu beraberinde getirmektedir. Teolojik anlamda “yaratmak” insana has bir özellik değildir. İnsan yaratılıştır. Ancak, genetik çalışmalar ve yapay zekâ insana Tanrısal bir güç verip vermediğine dair önemli tartışmaların yapılmasına neden olmaktadır. Bu durum çalışmada ele alınan filmlerde de gözlenmektedir. Filmlerde insanın “yaratıcı” kimliğine ve Tanrısal bir güç arayışına girdiğine dair çeşitli göndermeler bulunmaktadır.

Sonuç olarak, yapay zekâ tartışmalarını teknolojik determinizm çerçevesindeki indirgemeci bakış açısından kurtarıp posthümanist bir bakış açısı ile ele almak gerekmektedir. Yapay zekâ sadece bir araç değil toplumsal ilişkileri ve toplumsal yapıyı dönüştüren bir aktördür. Çalışmada ele alınan filmler göstermektedir ki postmodern kötümserlik olarak da ele alınabilecek olan geleceğe dair umutsuzluk ve korku düşünceleri göz ardı edilmemesi gereken durumlardır. Teknolojinin her zaman ilerleme getireceği türündeki bakış açısı çok iyimser bir bakış açısıdır. Teknoloji beraberinde toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten, eşitsizlikleri derinleştiren bir potansiyele sahiptir. Özellikle bireysel özgürlük sorunları, yabancılaşma olgusu yanında cinsiyet, beden ve iktidar (denetim ve gözetim) konularındaki eşitsizlikleri artıracak öngörülebilir. Dolayısıyla yapay zekâyı yalnızca teknik bir olgu olarak değil; toplumsal değerleri, toplumsal ilişkileri, normları, toplumsal kurumları, kimlikleri üreten ve şekillendiren dinamik bir süreç, bir güç olarak ele almak gerekir.

Kaynakça

- Adanır, O. (2012). *Sinemada anlam ve anlatım*. İstanbul: Say Yayınları.
- Adaş, E. B., & Erbay, B. (2022). Yapay zekâ sosyolojisi üzerine bir değerlendirme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21(1), 326–337. <https://doi.org/10.21547/jss.991383>
- Akbaş, A. (2024). Yapay zekâ ile toplumsal dönüşüm: Sosyolojik perspektif. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 10(22), 151-180. <https://doi.org/10.59304/ijhe.1477203>
- Aslanyürek, Y., & Aycan, E. (2024). Cinematic futures: The impact of ai on the cinematography. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 9(1), 75-94. <https://doi.org/10.47107/inifedergi.1420488>
- Baudrillard, J. (1994). *Simülakrlar ve simülasyon* (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bordwell, D., & Thompson, K. (2013). *Film art: An introduction* (10th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Cevher, E., & Aydın, Y. (2020). Yapay zekânın şafağında sinema: Morgan filmi fragmanı örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(1), 614-642. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.559287>
- Couldry, N., & Mejias, U. A. (2018). Data colonialism: Rethinking big data's relation to the contemporary subject. *Television & New Media*, 20(4), 336-349. <https://doi.org/10.1177/1527476418796632>
- Çağrı Bayer, E. (2021). Yapay zekâyâ ne öğretiyoruz: Bilim kurgu sinemasında kadın robot temsili. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 603-620. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.908134>
- Demir, M. (2025). Yapay zekâ sosyolojisi: Kavramsal bir çerçeve ve alan önerisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 13(2), 661-674. <https://doi.org/10.15295/bmij.v13i2.2568>
- Dereli, T. (2020). Yapay zekâ ve insanlık. M. Şeker, Y. Bulduklu, C. Korkut & M. Doğrul (Ed.), *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Diken, B., & Laustsen, C. B. (2011). *Filmlerle sosyoloji* (S. Ertekin, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Doğan, M. (2023). Sinemada yapay zekâ: Robotlarda bilinç, duygular ve etik. *Kültür ve İletişim*, 26 (2) (52), 318-343. <https://doi.org/10.18691/kulturveiletisim.1316168>
- Elliott, A. (2019). *The culture of AI*. London & New York: Routledge.
- Ellul, J. (1964). *The technological society*. New York: Knopf.
- Filiz, A., & Keskin, N. V. (2024). Çalışmanın yapay zekâyâ dönüşümüne dair anlatılar: Gelecek sosyolojisi çerçevesinde bir inceleme. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 27(2), 152–179. <https://doi.org/10.18490/sosars.1575283>
- Floridi, L. (2014). *The Fourth Revolution: How the Infosphere is Reshaping Human Reality*. OUP Oxford.
- Garland, A. (Director). (2014). *Ex Machina* [Film]. A24.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide temel kavramlar* (A. Esgin, Çev.). Ankara: Phoenix.
- Hughes, T. P. (1994). Technological momentum. In M. R. Smith & L. Marx (Eds.), *Does Technology Drive History? The Dilemma Of Technological Determinism*. Cambridge: MIT Press.
- Jonze, S. (Director). (2013). *Her* [Film]. Annapurna Pictures & Warner Bros.
- Joyce, K., Smith - Doerr, L., Alegria, S., Bell, S., Cruz, T., Hoffman, S. G., Noble, S. U., & Shestakofsky, B. (2021). Toward a sociology of artificial intelligence: A call for research on inequalities and structural change. *Socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 7, 1–11.

- Kellner, D. (2013). *Sinema savaşları: Bush–Cheney döneminde Hollywood sineması ve siyaset* (G. Koca, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kürkçüoğlu, H., & Anadolu, B. (2025). Algoritmik sinema: Yapay zekâ çağında film endüstrisine eleştirel bir bakış. *Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 15(3), 729-744. <https://doi.org/10.7456/tojdac.1671596>
- Latour, B. (2021). *Toplumsal yeniden toplama: Aktör-ağ teorisine bir giriş* (N. Bingöl, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Liu, Z. (2021). Sociological perspectives on artificial intelligence: A typological reading. *Sociology Compass*, 15(3). doi:10.1111/soc4.12859
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, L. (1994). The idea of “technology” and postmodern pessimism. In M. R. Smith & L. Marx (Eds.), *Does Technology Drive History? The Dilemma Of Technological Determinism*. Cambridge: MIT Press.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding media: The extensions of man*. Cambridge: MIT Press.
- Mejias, U. A. & Couldry, N. (2024). *Data grab: the new colonialism of big tech (and how to fight back)*. The University of Chicago Press.
- Misa, T. J. (1994). Retrieving sociotechnical change from technological determinism. In M. R. Smith & L. Marx (Eds.), *Does Technology Drive History? The Dilemma Of Technological Determinism*. Cambridge: MIT Press.
- Mische, A. (2009). Projects and possibilities: Researching futures in action. *Sociological Forum*, 24(3), 694–704.
- Özbey, A. U. (2024). Yapay zekâ'nın geleceği üzerine: Finch filmi göstergebilimsel analizi. *İçtimaiyat*, 8(2), 539-557. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1440530>
- Özbey, A.U. & Tan, Z. (2022). Sanallığın sosyolojisi: Simülasyon, yapay zekâ, metaverse, metahuman. *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587- 1587) Vol:8, Issue:97; pp:1558-1570
- Özer, M. (2025). *Yapay zekâ ve toplum*. Ankara: Nobel.
- Öztemel, E. (2020). Yapay zekâ ve insanlığın geleceği. M. Şeker, Y. Bulduklu, C. Korkut & M. Doğrul (Ed.), *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Proyas, A. (Director). (2004). *I, Robot* [Film]. 20th Century Fox.
- Schwartz, R. D. (1989). Artificial intelligence as a sociological phenomenon. *The Canadian Journal of Sociology / Cahiers Canadiens de Sociologie*, 14(2), 179–202.
- Scott, R. (Director). (1982). *Blade Runner* [Film]. Warner Bros.
- Smith, M. R. & Marx, L. (1994). Introduction. In M. R. Smith & L. Marx (Eds.), *Does Technology Drive History? The Dilemma Of Technological Determinism*. Cambridge: MIT Press.
- Spielberg, S. (Director). (2001). *A.I. Artificial Intelligence* [Film]. Warner Bros. & DreamWorks Pictures.
- Sputore, G. (Director). (2019). *I Am Mother* [Film]. Netflix.
- Vicsek, L. (2020). Artificial intelligence and the future of work – Lessons from the sociology of expectations. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 41(7/8), 842–861.
- Vural, A. E., & Toplu, M. (2025). Dijitalleşen dünyada yapay zekâ ve yabancılaşma: Her (2013) ve Ex Machina (2014) filmlerinin değerlendirilmesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* (69), 177-193. <https://doi.org/10.47998/ikad.1567034>
- Williams, R. (1974). *Television: Technology and cultural form*. London: Fontana.
- Winner, L. (1994). Political artifacts in Scandinavia: An American perspective. *Scandinavian Journal of Information Systems*, 6(2), Article 6.

- Woolgar, S. (1985). Why not a sociology of machines? The case of sociology and artificial intelligence. *Sociology*, 19(4), 557–572. doi:10.1177/0038038585019004006
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. New York, NY: PublicAffairs.

Extended Abstract

Purpose

The aim of this study is to conduct a sociological analysis and evaluation of films about artificial intelligence, drawing on cinema as a sociological phenomenon and field of study, and offering insights into what future society might be like.

Artificial intelligence has been a significant topic of discussion in recent years not only in technology but also in the social sciences. Science fiction cinema is a significant tool that helps understand future society by visualizing the potential impact of this technology on social structures. This study aims to reveal the perspective of movies, which are not merely entertainment tools but also capable of generating social reality, offering ideas, data, and insights about the past, present, and future, on artificial intelligence and the society it will shape, within the framework of a sociological analysis.

Methodology

This study was designed in accordance with a qualitative research design and utilizes thematic analysis. Thematic analysis is the process of identifying themes in the analyzed data and transforming them into meaningful categories. Thematic analysis is an effective tool for describing qualitative data and subsequently conducting comparative analyses. Thematic analysis systematically identifies, analyzes, and reports meaningful patterns within the data. Thematic analysis, a research method particularly used in fields such as sociology, cultural studies, and media studies, is also highly useful for film analysis. Thematic film analysis is an analytical approach that aims to reveal a specific theme or semantic pattern through recurring thought structures, value systems, symbols, and narratives in films. It is used to analyze existing themes, recurring semantic patterns, and semantic structures in films. There is a close relationship between film form and theme. Theme manifests itself not only in dialogue but also in visual symbols, use of space, lighting, camera movement, and editing. Therefore, it is necessary to examine not only the story but also its formal elements. In this context, the main themes in the films that are the subject of this study were identified, and a sociological analysis was conducted on each theme. The main themes of the study include the myth of technological determinism and progress, and the artificial intelligence-subject/identity problem. Scenes, dialogues, and representations from the films were used for the analysis. Due to its scope, this study does not require ethics committee approval.

Findings

Today, artificial intelligence is one of the most frequently discussed and debated topics. Developments in artificial intelligence technologies herald significant changes and transformations in daily life, social relations, social institutions, and the entire social structure. Therefore, artificial intelligence appears poised to be one of the most fundamental factors in shaping future society. Science fiction cinema is also an important tool for understanding future society by visualizing the potential impact of this technology on social structures.

There is a widespread belief that technological advancements can always lead societies and humanity to greater good and beauty. For example, Leo Marx (1994) argues that technological progress has become a myth in American society. According to Marx, technology, especially from the beginning of the 20th century onward, has acquired a mystical significance, being viewed as an autonomous force functioning on its own, fostering ideas of technological determinism. However, according to Marx, the technological optimism that rose to prominence in Western culture with the Enlightenment has given way to a postmodern pessimism since the mid-20th century. Therefore, the films covered in this study do not embrace the idea that technological advancement will create a better and more perfect world. The deterministic understanding that views technological advancements as the natural evolution of societies has given way to a postmodern pessimism in the films. The idea that technology will lead to improvements in social life is overly optimistic. It can be argued that technology, particularly in the modern era, has played a significant role in shaping a pessimistic outlook on the future, particularly through its role in both warfare and ecological destruction.

Approaches that view technological advancements as the natural evolution of society predict that technology will lead to improvements in social life (Marx, 1994). One such area is the use of artificial intelligence in production processes, namely employment. The impact of artificial intelligence technology on the business field and the expectations surrounding it are generally high (Vicsek, 2020). However, the

prediction that the increasing presence of technology in the field of business and employment will, on the one hand, provide significant conveniences and advantages, while on the other hand, deepen inequalities and discriminations is an important issue that finds its place in movies and needs to be considered.

L. Winner (1994) challenges the notion that technology is neutral and apolitical, arguing that it is not merely instrumental but also a political phenomenon. The common thread across the films examined in this study is that artificial intelligence will control and dominate life in the future. However, each film presents this in a different way. While each film (*Love*) involves emotional control, *I, Robot* portrays technology as a tool of oppression, and *I Am Mother* alludes to a biopolitical power. Therefore, the films strongly portray artificial intelligence as threatening human freedom and as controlling and controlling it.

A common theme has been the prediction that artificial intelligence will destroy human freedom, but also that it will isolate and alienate people from society. In films, artificial intelligence is portrayed as a tool that reduces human dependence and commitment, isolating and alienating them.

One of the most important debates regarding artificial intelligence is whether it can be defined as a "subject" in social life. This issue, which is often discussed within posthumanist approaches, has one side arguing that artificial intelligence can be defined as a "subject" because it is a part of social life. The opposing view argues that artificial intelligence cannot possess some of the cognitive characteristics of humans and therefore cannot be defined as a "subject." Artificial intelligence is a system that can learn, adapt, and manage itself (Elliot, 2019, p. 3). The films in question strongly emphasize that these systems, which are open to development, could become a "subject" in the future.

Another striking point about the distinction between humans and machines (Couldry & Mejías, 2018; Couldry & Mejías, 2024) is that technology exploits human experience by constantly collecting data on human lives and social interactions. The films in this study clearly address "data colonialism."

Furthermore, the emphasis that artificial intelligence exploits human experience by collecting data, thus blurring the boundaries between humans and machines, and that this data has become a tool for discipline and control, is also noteworthy. Therefore, as Latour (2021) suggests, the future society in the films embraces the idea that the concept of "social" is no longer solely human, but has evolved into a network of relationships formed by humans and non-humans.

The films discussed in this study largely embrace the view of technological determinism. The future society in the films is largely shaped by technological advancements. Artificial intelligence and machines, which have become integral parts of daily life, play significant roles in areas such as work, employment, social relations, institutions, and so on.

A common theme in the films is the fact that machines are conscious of their existence and therefore experience an existential crisis. In the films, artificial intelligence is portrayed as beings capable of consciousness, thought, learning, self-improvement, self-control, freedom, responsibility, moral decision-making, and emotional responses. This brings them closer to the edge of being human, blurring the distinction and boundaries between humans and machines. It strongly emphasizes that they can be considered "subjects" in social life and that the classical anthropocentric understanding of identity and the classical definition of "human" can be rebuilt. Therefore, the film under study offers a powerful narrative that the boundaries of the human-machine (artificial intelligence) relationship are gradually disappearing and that the "subject" may be redefined in the future.

In conclusion, artificial intelligence has the potential to shape and reshape social structures in the future. Artificial intelligence is not merely a technological advancement; it has the power to transform social values, social relations, norms, social institutions, and identities. The films examined in this study are also important data sources, providing important clues about how future society will be shaped. Beyond being merely a means of entertainment or a mirror held up to society, movies are also objects of sociological research, producing social reality, driving social change, understanding the past and present, and offering insights into the future. In this respect, films depicting future society and focusing on artificial intelligence provide important insights into what future society might be like.

In conclusion, discussions about artificial intelligence need to be liberated from the reductionist perspective of technological determinism and approached from a posthumanist perspective. Artificial intelligence is not merely a tool, but an agent that transforms social relations and social structure. The view that technology will always bring progress is overly optimistic. Technology has the potential to reproduce and exacerbate social inequalities. Therefore, AI should be considered not merely as a technical phenomenon, but as a

dynamic process, a force that produces and shapes social values, social relations, norms, social institutions, and identities.

Limitations

Artificial intelligence is a topic of great interest not only in science but also in literature and cinema. How artificial intelligence will impact and change the world in the future has been the subject of many films. The films included in this study were selected from among the most watched and popular films worldwide featuring artificial intelligence. The first of the films included in the study is Ridley Scott's 1982 film *Blade Runner*. These include Steven Spielberg's 2001 film *A.I. Artificial Intelligence*, Alex Proyas's 2004 film *I, Robot*, Spike Jonze's 2013 film *Her*, Alex Garland's 2014 film *Ex Machina*, and Grant Sputore's 2019 film *I Am Mother*.

Originality and Value

While the process through which societies change is one of the most fundamental topics on which sociology has pondered and developed ideas, the future and the characteristics of future societies have not found much space within sociological thought. While interest in the future and future societies has increased in recent years, sociology's involvement in this area has generally been superficial. Sociological analyses and studies on the future have generally been neglected. However, a recent increase in such studies has been observed. This study can be considered within this context.

The purpose and originality of this study is to conduct a sociological analysis and evaluation of films about artificial intelligence, drawing on cinema as a sociological phenomenon and field of study, and offering insights into what the future society might be like.